

DIFERENȚE INDIVIDUALE ÎN RECEPTAREA OPEREI DE ARTĂ

Eugenia IOANOVICI

Studiul receptării operei de artă presupune o triplă condiționare :

1. cea valorică, care se referă la valențele de conținut și formă ale operei de artă,

2. cea socială, privind instituțiile și opiniile care favorizează receptarea,

3. cea psihologică, presupunând caracteristici colective afective și de personalitate implicate în factorul receptării artistice.

Sub acest din urmă aspect, studiul publicului în muzeu poate fi abordat fie dintr-o direcție larg psihologică implicând factorii logici esențiali și comuni ai actului receptării artistice, fie din punctul de vedere al particularităților individuale implicate în receptare, acest aspect constituind obiectul prezentului studiu.

Publicul de muzeu este foarte divers, diferențele decurgând din particularitățile de vîrstă, de cultură generală și artistică, de mediu social-cultural, ca și de factorii de personalitate cum ar fi temperamentul sau aptitudinile.

În literatura de specialitate se citează diferite tipuri de public. Astfel, Tudor Vianu amintea că elementele receptării nu sînt la fel de doaze la toți oamenii :

„Sînt indivizi pentru care opera de artă trăiește mai mult prin conținutul ei, alții pentru care ea există mai degrabă prin organizarea ei formală. Unii care se abandonează sentimentelor și, în fine, alții care formulează judecări cu privire la structura operei sau emit aprecieri în legătură cu valoarea ei”¹.

Unele diferențe apar și în ceea ce privește pregătirea publicului. În acest sens, Nicolae Pîrveu prezintă următoarele tipuri : cei mai modești și nepregătiți spectatori pornesc în prima etapă de la „poveste”, de la „subiect”, de la „despre ce e vorba” în acest tablou sau în această simfonie !...

Snobii pornesc, de obicei, de la aspectele formale, pe care le interpretează confuz sau subiectiv.

Spectatorul mijlociu pornește de la elementele asociative, de la reprezentările pe care i le trezește opera artistică.²

O serie întreagă de cercetări psihologice analizează factori de personalitate în manifestarea preferințelor estetice. Astfel Jean Cardinet, în lucrarea „Préférences esthétiques et personnalité”, studiază relația dintre preferința pentru unele aspecte ale tablourilor și unele trăsături de caracter.

Autorul constată că la subiecți cu trăsături de caracter ce corespund unor tendințe active, în sensul că se orientează individual către universul concret, se constată un interes sporit pentru o reprezentare fidelă a realității sensibile în tablouri.

Dimpotrivă, tendința subiectului de orientare către sine implică preferințe pentru tablouri lipsite de detalii, realizate sobru și în care nu apar ființe umane.

Se poate conchide că publicul se proiectează în preferințele estetice, în sensul în care îi place tabloul reprezentînd obiectul propriilor sale tendințe.

În cursul de estetică experimentală aparținînd psihologului francez E. Francés se trec în revistă

¹ T. Vianu, *Estetica*, București, Ed. pentru literatură, 1968, p. 35.

² Nicolae Pîrveu, *Studii de psihologia artei*, București, Editura didactică și pedagogică, 1967, p. 37.

acele cercetări care dovedesc existența diferențelor individuale în receptarea artistică. Astfel autorul demonstrează rolul în cercetarea artistică a unor factori psiho-sociali cum ar fi: *mediul ecologic* (cadrul vieții) alcătuit din obiectele ce compun lumea înconjurătoare, mediul educativ, adică influențele suferite de copil în școală, și mediul social-economic în care se dezvoltă.

Foarte importantă ne apare și referirea cu privire la efectul nivelului de cultură generală și artistică asupra manifestării preferințelor estetice.

O serie de autori constată că o cultură artistică imprimă o anumită superioritate aprecierii estetice față de simpla cultură generală.

La o cultură egală pot interveni diferențe de gust provenite din cunoașterea artistică. Cultura artistică prelungește efectele culturii generale, accentuând diferențele.

În sfârșit, o serie de cercetări pun în relație preferințele pentru un tablou sau altul cu factorii de temperament. Cercetările lui Cattle și Eysenck au dovedit că subiecții neînhibați preferă tablouri colorate și simple, în vreme ce subiecții înhibați preferă clar-obscurul, sugestivul.

Trecerea foarte sumară în revistă a direcțiilor mari de cercetare a diferențelor individuale în receptarea artistică ne permite dintru început să apreciem că: în factorul receptării operei de artă intervin foarte mulți parametri psihologici, dar că evident, nu toți au aceeași pondere, în sensul că ar necesita — ca urmare a acestor investigații — găsirea unei modalități de îndrumare și orientare artistică potrivit particularităților fiecărui individ.

Există, după opinia noastră, particularități care se pot adapta unui sistem general comun de îndrumare și particularități care impun adaptarea îndrumării.

În legătură cu această problemă vom analiza rezultatele investigației noastre.

Studiul diferențelor individuale sau tipologice în receptarea operei de artă capătă valoare nu numai teoretică, prin stabilirea indicatorilor care diferențiază indivizii sau grupe de indivizi ca public, ci o valoare aplicativă care privește atât îndrumarea cit și școala.

Referindu-ne expres la Lectoratul pentru elevi de la Muzeul de artă al R.S. România, în cadrul căruia am efectuat cercetarea, putem anticipa concluzia că o cunoaștere temeinică a publicului de elevi, care frecventează cursurile lectoratului, permite îndrumătorului o organizare și o prezentare adecvată a conținutului lecției, dar în același timp permite și școlii să influențeze nu numai prin cultura generală, dar și prin alte elemente de conținut, cum ar fi de pildă formarea culturii artistice, valorificarea mai temeinică a potențialului individual al elevilor.

În cadrul investigației organizate pentru elevii care frecventează Lectoratul la Muzeul de artă al R.S. România, ne-am propus să urmărim unele diferențe individuale de sex, cultură generală și artistică, de mediu socio-cultural precum și relația dintre aceste diferențe și unele modalități de receptare artistică.

Metoda de investigație se bazează pe un chestionar conceput pentru a răspunde la trei întrebări majore:

a) Care sînt elementele constante care apar în caracterizarea publicului prezent la acest Lectorat.

b) Care sînt elementele diferențatoare.

c) În ce măsură apar diferențe de interes, criterii de apreciere a operei de artă, criteriile de alegere a operei de artă, preferințe de culori, motivații, în funcție de parametri amintiți mai sus.

Investigația s-a realizat pe un număr de 95 de elevi, dintre care 78 elevi din diferite școli din București și 17 elevi din orașul Slatina, județul Olt.

Ca metodă de lucru, elevilor li s-a prezentat chestionarul următor:

— numele și prenumele
sex
vîrstă
clasa
școala-secția

— ați mai urmat sau urmați la școală cursuri de istoria artelor?

Da. Ce fel de cursuri?
Nu.

— ați mai urmat în afara școlii cursuri de istoria artelor?

Da... ce fel de cursuri.. pe ce durată
Nu.

— ați mai vizionat muzee de artă?

Da... care anume... cînd...
Nu.

— ați consultat vreodată albume sau cărți de artă?

Da... care anume... cînd...
Nu.

— vă interesează arta plastică?

Da... de cînd...
Nu.

— ce tablouri v-au plăcut mai mult la vizita făcută astăzi la muzeu?

dați titlul tabloului
descrierea tabloului preferat

— motivați de ce l-ați preferat pe acesta

— credeți că există diferențe individuale în receptarea operei de artă?

— ce culori preferați?

— ce criterii folosiți în aprecierea unor opere de artă?

Modalitatea de analiză a rezultatelor s-a realizat în două direcții. În primul rînd s-a urmărit

o serie de probleme care probează diferențe obiective în cadrul lotului investigat. Acestea au fost :

1. cultura generală (școala, secția, clasa)
2. cultura artistică (cursuri de istoria artei urmate, muzee vizionate, lucrări de istoria artei consultate)

3. vîrsta, sexul, mediul socio-cultural (localitatea, școli cu tradiție, școli fără tradiție)

În al doilea rînd s-au urmărit o serie de parametri psihologici ai receptării artistice, cum ar fi :

- interesul pentru arta plastică
- criterii de apreciere a tablourilor
- criterii de alegere a tabloului preferat
- preferința pentru culori
- motivarea preferințelor,

acestea fiind raportate la toate categoriile de diferențe amintite mai sus.

Principalele rezultate ale investigației noastre se pot grupa în 3 concluzii distincte, pe care le vom urmări în analiza ce urmează.

Aceste concluzii se referă la :

a) existența unor diferențe specifice în cadrul publicului de elevi care frecventează lectoratul ;

b) existența unei relații între unii dintre parametri psihologici ai receptării artistice ;

c) evidențierea factorilor principali și factorilor secundari care stau la baza diferențierii publicului și implicit a receptării artistice.

În eșantionul de 95 elevi pe care i-am urmărit am surprins următoarele grupări obiective :

În cadrul acestui lot, 68 % dintre subiecți sînt fete, iar 32 % băieți. Ei sînt elevi a 6 școli grupate astfel :

a) școli ca Liceele nr. 31 și „Mihai Viteazul”, în care există o preocupare deosebită din partea profesorilor pentru educația estetică a elevilor și care în lotul nostru apar 63 %.

b) școli cu o preocupare mai slabă pentru educația estetică a elevilor : Liceele nr. 8, nr. 29 și Pedagogic din București, din care avem elevi în proporție de 29 % și Liceul din Slatina reprezentînd 18 % din subiecți.

În ce privește cultura generală, marea majoritate a elevilor (90,5 %) aparțin clasei a X-a și doar 9,5 % aparțin clasei a XII-a.

În general ca vîrstă, toți cei 95 elevi aparțin perioadei adolescenței (16—18 ani).

Într-o altă grupare privind diferențele în cultura artistică, am încadrat elevii care au urmat alte

cursuri decît cele ale lectoratului (24 %), au vizitat și alte muzee decît Muzeul de artă al R. S. România (63 %) și au cercetat albume de artă plastică (71,6 %).

Pe ansamblu, în medie, cultura artistică a fost surprinsă doar la 52,6 % dintre elevi.

Din perspectiva apartenenței elevilor la cele 3 categorii de școli constatăm că : din școlile cu tradiție în formarea educației estetice, 62,2 % dintre elevi au conturată o oarecare cultură artistică.

Din școlile fără tradiție doar 43 % dintre elevi au o cultură artistică anumită, iar în cazul liceului din provincie doar 30 % dintre elevi și aceasta mai ales în ceea ce privește consultarea de albume de artă.

Din datele prezentate rezultă în mod obiectiv existența unei diversități de indiciatori ce diferențiază publicul participant la cursurile noastre.

Fără îndoială că nu toate grupele semnalate au aceeași pondere în diversificarea receptării artistice. De altfel, asupra acestei probleme vom reveni cînd vom încerca să corelăm aceste diferențe semnalate în cadrul publicului cercetat, cu particularitățile psihologice manifestate în receptarea artistică.

Ceea ce putem constata însă într-o primă analiză este faptul că indicatorii obiectivi ai diferențierilor în ceea ce privește publicul examinat s-ar putea grupa în trei direcții :

a) indicatori constanți cum ar fi : cultura generală și vîrsta,

b) indicatori variabili cu anumită pondere în receptarea artistică cum ar fi sexul,

c) indicatori variabili cu o mare pondere în receptarea artistică cum ar fi condițiile socio-culturale manifestate în școală și cultura artistică.

Anticipăm o anumită concluzie practică atunci cînd presupunem că în cadrul publicului diversificat, condițiile socio-culturale și de cultură artistică își pun în primul rînd amprenta pe receptarea artistică, față de elemente de tipul culturii generale, de sex sau de vîrstă.

Partea a doua a cercetării ne îndreaptă atenția către analiza relației dintre particularitățile comune (cultura generală și vîrsta) și necomune (sex, școli cu preocupări în educația estetică sau fără preocupări deosebite, nivelul culturii artistice) ale eșantionului de elevi urmăriti, pe de o parte, și unii indicatori ai receptării artistice (genuri de tablouri preferate, motivații în preferințe, criterii de evaluare a picturii, culori preferate), pe de altă parte.

O primă observație ne este furnizată de faptul că la eșantionul de public la care am efectuat cercetarea, luînd ca bază cei doi parametri comuni pentru întreg lotul de 95 (elevi) și anume gradul de cultură generală (toți sînt în ultimele clase de liceu) și

nivelul de vîrstă (toți sînt adolescenți), apar diferențe în privința indicatorilor receptării artistice. Astfel, din totalul elevilor, 36,8% aleg compoziții, 21% aleg peisaje, 31,5% aleg portrete și 10,7% aleg naturi statice.

Aceiași elevi motivează alegerile făcute după cum urmează: 12,6% pentru fidelitatea redării modelului, 20% pentru conținut, 51,5% pentru formă și 13% pentru criterii subiective, de gust. În ceea ce privește evidențierea criteriilor de apreciere a operei de artă plastică, rezultă că 13,6% se folosesc de cunoștințe, 16,8% folosesc criterii de conținut, 51,5% criterii de formă și 28,1% criterii subiective, de gust. În sfîrșit, același lot de subiecți manifestă preferințe foarte variate de culori pe care le redăm în ordine: alb, roșu, albastru, bleu deschis, verde, roz, galben.

Această statistică ne evidențiază deci faptul că omogenitatea lotului ales după criterii de vîrstă și de cultură generală (elemente care stau la baza alegerii publicului pentru lectoratul nostru), nu exclude diferențieri importante în ceea ce privește receptarea artistică. Ne-am pus întrebarea atunci, care ar putea să fie factorii care să determine aceste diferențieri pe grupe de elevi, pentru că asupra diferențierilor strict individuale, de personalitate, nu putem insista, aceasta fiind o problemă de strictă specialitate psihologică.

Am ales pentru cercetarea noastră trei parametri care diferențiază net pe elevii din eșantionul investigat de noi și anume: diferențe de sex, diferențe de mediu socio-cultural (operațional vom conveni să fie numită școală „bună” cea cu preocupări în privința educației estetice a elevilor și școală „slabă” cea cu mai puține preocupări în această direcție) și diferențe de cultură artistică (prin cultură artistică înțelegînd în acest caz frecventarea unor cursuri speciale de istoria artei, consultarea unor albume sau lucrări teoretice de artă).

Diferențele individuale au rezultat din statistica celor 5 chestionare concretizate în 3 tabele ale căror date sînt analizate în acest articol.

În ceea ce privește primul parametru, adică diferențe de sex, am obținut următoarele date:

a) preferința băieților pentru compoziție și natură statică, iar a fetelor pentru portret,

b) lipsa unei diferențe semnificative între sexe cu privire la motivația alegerii și la criteriile de preferință pentru o operă de artă,

c) diferențe notabile în privința preferințelor pentru culoare, îndeosebi pentru alb, verde, bleu, toate în favoarea fetelor.

Așadar, potrivit analizei unor indicatori ai receptării artistice în funcție de diferențe de sex, se

constată prezența unor caracteristici în opțiunea pentru un gen sau altul de pictură, ca și a unor caracteristici în preferința culorilor. În schimb, nu apar diferențe privind criteriile de apreciere estetică, ceea ce ne îndreptățește să nu considerăm diferențele de sex ca definitorii pentru un mod sau altul de receptare artistică.

Recurgînd la cel de al doilea parametru care diferențiază publicul investigat, observăm că cei 95 de elevi se pot grupa în trei mari categorii: 60 de elevi aparțin unei școli cu preocupări în formarea educației estetice a elevilor, 18 elevi aparțin unor școli cu mai puține asemenea preocupări și 17 elevi aparțin unei școli din provincie, lipsite de aceste preocupări.

Din date rezultă următoarele:

a) mici diferențe între elevii din prima categorie, față de cei din a doua categorie, în privința preferințelor pentru un gen sau altul de pictură; unele diferențe între aceste categorii în privința motivelor alegerii, în sensul că la cei din prima categorie predomină motive de formă, față de cei din a doua categorie, iar la cei din a doua categorie predomină motivele subiective, față de prima categorie; aceleași diferențe se mențin și în ceea ce privește alegerea criteriilor de preferință pentru o operă de artă, accentuîndu-se ideea în sensul că la elevii din a doua categorie predomină criteriul de conținut, față de cei din prima categorie.

Aceste elemente subliniază, credem, semnificativ diferența dintre elevii aparținînd unui mediu socio-cultural mai apropiat de artă, decît la elevii din a doua categorie; în privința preferințelor pentru culori, nu apar diferențe semnificative, decît, cel mult, în două cazuri: la culoarea roșie în avantajul primei categorii și la culoarea roz în avantajul celei de a doua.

b) unele diferențe apar între elevii din București și cei din provincie în cazul următorilor indici ai receptării artistice: orientarea mai mică a celor din provincie către compoziție și mai mare către portret și natură statică, față de cei din București; în motivarea alegerii tablourilor elevii din provincie se apropie de cei din București aparținînd categoriei a doua, în prezentarea criteriilor de alegere a unor opere de artă, elevii din provincie se bazează mai puțin pe cunoștințe de artă, în rest nediferențindu-se prea mult de cei din București, cu singura mențiune că, față de cei din categoria a doua, se orientează mai mult pe criteriul formei și mai puțin pe conținut. Acest fapt ne face să considerăm că, independent de o instrucție artistică organizată, cei din provincie posedă elemente de apreciere estetică; în sfîrșit, în ceea ce privește preferința pentru culoare constatăm că elevii din provincie au o mare atracție pentru alb, bleu și roz, o mai mică predilecție pentru roșu și albastru și mai ales, pentru galben și verde în comparație cu cei din București.

Din analiza acestor date putem întrevăde existența unor diferențe mai specifice receptării artistice (criterii și motivații de alegere) între elevii din prima și a doua categorie și mai puțin specifice, eventual doar de instrucție artistică, între elevii cercetați din București și cei din provincie.

Oricum, parametrul socio-cultural abordat de noi ni se pare edificator pentru stabilirea diferențelor în receptarea artistică.

Ultimul parametru folosit a fost cel al gradului de cultură artistică.

Rezultatele obținute sînt următoarele :

a) apar diferențe notabile între elevii cu cultură artistică și cei fără cultură artistică în manifestarea preferinței pentru genurile de pictură și anume : cei din prima categorie preferă în mai mare măsură peisaje și portrete decît ceilalți, iar cei din a doua categorie preferă în mai mare măsură compoziții decît primii.

Menționăm aici ideea că, în cazul compozițiilor, subiecții se refereau la tablouri cu caracter narativ de tipul „*Atacul de la Smîrdan*” de N. Gri-gorescu.

b) foarte curios ni se pare faptul că nu sesizăm diferențe prea mari între cele două grupe de elevi, în ceea ce privește motivele alegerii și criteriile

de preferință, deși există o tendință mai mare a elevilor cotați cu o anumită cultură artistică spre folosirea cunoștințelor de artă plastică, a elementelor de formă, de gust artistic (subiective), față de cei cotați cu mai puțină cultură artistică și care manifestă o mai mare atracție spre opere fidele și avînd un conținut narativ. Acest fapt l-am putea explica prin aceea că prezența sporadică a unor elevi la unele muzee sau expoziții, sau contactul întîmplător cu o operă de artă nu le poate asigura un suficient avantaj pentru a se diferenția de ceilalți elevi în privința culturii artistice. Cu toate acestea, tendințele remarcate de noi mai sus, în favoarea elevilor din prima categorie, sînt reale și se justifică prin răspunsurile pe care le dau unii dintre elevi și anume acei, încă puțini la număr, care posedă o anumită cultură artistică bine înșusită. În sfîrșit, preferințele pentru culoare nu diferențiază semnificativ cele două categorii de elevi.

Constatăm deci că, în privința celui de al treilea parametru, apar unele diferențieri privitoare la elementele de bază ale receptării artistice, dar apreciem totuși că aceste diferențieri nu țin în special de criteriul larg adoptat de noi, ci de existența prin elevii-subiecți a unor cazuri care realmente depășesc nivelul de cultură artistică al majorității.

CONCLUZII

În încheierea analizei efectuate, sintem în măsură să tragem cîteva concluzii cu caracter teoretic și aplicativ, necesare activității noastre de îndrumare :

a) Omogenitatea publicului care frecventează lectoratul nostru este dată de nivelul de cultură generală și de nivelul de vîrstă al acestuia. Această omogenitate nu asigură însă un mod constant de receptare artistică, apărînd o serie de diferențieri privitoare la preferința pentru un gen sau altul de pictură, la motivarea acestor preferințe, la criteriile de alegere și apreciere a unei opere de artă plastică, la atracția față de unele culori.

Este de la sine înțeles că acești indicatori ai receptării artistice nu au toți aceeași pondere și de aceea considerăm ca avînd o pondere mai mare motivarea preferințelor și criteriile de apreciere a operelor de artă, apoi preferințele pentru un gen de pictură și la urmă preferințele pentru culori.

b) Diferențierile apărute la publicul nostru, considerat totuși omogen, sînt determinate în cazul cercetat, fie de unele deosebiri de sex (opțiunea pentru un gen sau altul de pictură și preferințele pentru culoare), fie de unele diferențe de

mediu socio-cultural (opțiunea pentru un gen sau altul de pictură, motivații și criterii estetice). Din această perspectivă referitor la receptarea artistică, ne apar ca mai importanți parametrii privind diferențele de mediu socio-cultural și de educație decît aceia legați de deosebirile de sex.

c) Aceste concluzii teoretice ne facilitează și unele observații cu caracter aplicativ : 1) criteriul de omogenizare a publicului numai după vîrstă și grad de cultură generală nu este suficient. La aceeași vîrstă și aceeași cultură generală, publicul se diversifică în funcție de cultura artistică, de condițiile socio-culturale și de educație estetică ; 2) o lecție în cadrul lectoratului poate deveni mult mai utilă sub raportul instrucției și educației estetice, în condițiile unei omogenizări a publicului și din perspectiva culturii artistice și a influențelor socio-culturale la care este supus ; 3) școlii și lectoratului le revine, în această direcție un mare rol în îndrumarea elevilor pentru dobîndirea unui fond apercceptiv absolut necesar trezirii interesului pentru artă, știut fiind că numai cultura generală nu asigură datele suficiente pregătirii elevilor pentru o orientare consecventă și, într-o cît de mică măsură, competență către înțelegerea artei.